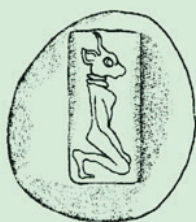

PHASIS

Greek and Roman Studies

VOLUME 15-16 2012-2013

IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
INSTITUTE OF CLASSICAL, BYZANTINE AND MODERN GREEK STUDIES

EDITORIAL BOARD

Rismag Gordeziani – Editor-in-Chief (Tbilisi)
Michael von Albrecht (Heidelberg)
Dimitris Angelatos (Athens)
Valeri Asatiani (Tbilisi)
Irine Darchia (Tbilisi)
Riccardo Di Donato (Pisa)
Tina Dolidze (Tbilisi)
Levan Gordeziani (Tbilisi)
Sophie Shamanidi (Tbilisi)
Nana Tonia (Tbilisi)
Renzo Tosi (Bologna)
Jürgen Werner (Berlin)
Tamar Cheishvili – Executive Secretary (Tbilisi)

"ფაზისი" 15-16 2012-2013

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის
ინსტიტუტის ბერძნული და რომაული შტუდიები

© პროგრამა "ლოგოსი" 2012-2013

ISSN 1512-1046

EDITORIAL NOTE

Those who wish to contribute to the journal *Phasis* are requested to submit an electronic version and a hard copy of their paper (in *Microsoft Word for Windows* format). If there are any special characters in the paper, please indicate them on the left margin next to their respective lines.

Papers must be submitted in the following languages: English, French, German, Italian and Modern Greek.

Accepted papers will be published in the next volume. Each contributor will receive one copy of the volume. Please send us your exact whereabouts: address, telephone number, fax number, e-mail.

Institute of Classical, Byzantine and Modern Greek Studies
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
13 Chavchavadze ave., 0179 Tbilisi, Georgia
Tel.: (+995 32) 2 22 11 81
Fax: (+995 32) 2 22 11 81
E-mail: phasis2013@gmail.com
WebSite: www.greekstudies.tsu.ge

CONTENTS

P A R T I

Ελλάδα - Ευρωπαϊκή Ταυτότητα - Γεωργία	10
Medea Abulashvili (Tbilisi) Αντανάκλαση Μυθικών Αντιλήψεων στους Ελληνικούς και Γεωργιανούς Λαογραφικούς Παραλληλισμούς	13
Euphemia Attanasi (Palmariggi) Ο Ελληνισμός των Αποικιών της Νότιας Ιταλίας	20
Svetlana Berikashvili (Tbilisi) Περί του Ζητήματος της Ταυτότητας στο Μυθιστόρημα του Δημήτρη Χατζή <i>Διπλό Βιβλίο</i>	30
Maria Caracausi (Palermo) Τρεις Ευρωπαίοι Ποιητές: ο Γκάτσος, ο Λόρκα, ο Ρεμπώ	40
Lela Chotalishvili (Tbilisi) Formation of the Greek Writing Systems in Ancient Greece in the Context of European Identity	46
Maia Danelia (Tbilisi) The Myth of the Argonauts in the Context of East-West Relations	51
Ανθούλα Δανιήλ (Αθήνα) Η Παγκοσμιότητα του Ελληνικού Πολιτισμού και η Ελληνική Ταυτότητα της Ευρώπης	58
Tudor Dinu (Boucharest) Ο Άνθιμος εξ Ιβηρίας και ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος Αντιμέτωποι στη Βλαχία κατά τις Αρχές του 18 ^{ου} Αιώνα	67
Nestan Egetashvili (Tbilisi) An Attempt to Remove the Asia-Europe Opposition	79
Iamze Gagua (Tbilisi) Aeëtes in Old Greek Sources	87
Ketevan Gardapkhadze (Tbilisi) Typological Parallels with Ancient Democracy in Georgian Legislative Tradition	93

Levan Gigineishvili (Tbilisi)

For the Establishment of Correct Variant Reading
of One Passage of Shota Rustaveli's *The Knight in Panther's Skin*:
Theory of Deification 101

Rismag Gordeziani (Tbilisi)

Towards the Understanding of European Identity in
Classical Athens and the Modern World 105

Victoria Jugeli (Tbilisi)

The Georgian *Life of Jacob from Nisibis* and Its Greek
and Syriac Sources 111

Βασίλης Κέκης (Αθήνα)

Η Διαχρονική Παρουσία του Βυζαντίου στην Ευρώπη
και στην Ανατολία 126

Zaza Khintibidze (Tbilisi)

Towards the Interpretation of Aristotle's *Poetics* (XXIV, 1460a5-11) 142

Βασίλειος Κλέντος (Αθήνα)

Μονή Ιβήρων: Πνευματικές Σχέσεις ανάμεσα στο Άγιον Όρος
και στη Γεωργία 146

Ekaterine Kobakhidze (Tbilisi)

Etruscans in the Context of European Identity 151

Evgenia Kotanidi (Tbilisi)

Το Φαινόμενο της Τρέλας στην Ελληνική και Ρωσική Πεζογραφία
του 19^{ου} Αιώνα 161

Vakhtang Licheli (Tbilisi)

Ancient Colchis and Intercultural Relations 168

Γεώργιος Μεταλληνός (Αθήνα)

Οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί στη Σύγχρονη Πραγματικότητα 172

Ketevan Nadareishvili (Tbilisi)

Medea as a Paradigmatic "Stranger" in the Context
of Europe-Asia Opposition 179

Dali Nadibaidze (Tbilisi)

Old Georgian Christian and Byzantine Art in the Light
of European Culture 187

Ketevan Nizharadze (Tbilisi) The Foundations of Formation of the European Mentality – Homeric Principles of Enemy Estimation	192
Manana Pkhakadze, Raul Chagunava (Tbilisi) For the History of Monastery on Athos	198
Francesco Scalora (Palermo) Τα Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια και τα Τραγούδια των Αλβανόφωνων της Ιταλίας. Μια Σύγκριση: <i>Το Τραγούδι του Μικρού Κωνσταντίνου</i>	204
Sophie Shamanidi (Tbilisi) Male Characters of <i>The Fourth Dimension</i> by Yannis Ritsos	212
Nikoloz Shamugia (Pisa) The Thessalian Centauromachy and Common Greek Identity in Homer	220
Natalia Sosyedka (Mariupol) Το Θέατρο: Από το Ιστορικό Βάθος της Αρχαίας Ελλάδος, Πνευματικό Κεφάλαιο της Οικουμένης	234
Roberto Soto (Santiago de Chile) Το Ζήτημα των Ταυτοτήτων στην Ευρώπη: Η Περίπτωση του Ελληνισμού	239
Tamar Tarkhnishvili (Tbilisi) The Council as the Form of the Governing in the Ancient World and in Georgia	251
Eka Tchkoidze (Tbilisi) Ο Όρος “Ελλήνας/Ελλάδα” στα Γεωργιανά Αγιολογικά Κείμενα του 11 ^{ου} Αιώνα και η Επικρατούσα Ιστορική Πραγματικότητα της Εποχής	261
Rusudan Tsanava (Tbilisi) Of the Origins of the Gender Problem: Women in <i>Odyssey</i>	272
Giorgi Ugulava (Mainz) Fragen der Staatsbildung anhand der <i>Antigone</i> von Sophokles	280
Manuel Vial-Dumas (Barcelona) Το Ιουστινιάνειο Δίκαιο ως Πλαίσιο τις Ευρωπαϊκής Ταυτότητας	291

Ioanis Zozulak (Presov)

Η Ελευθερία του Ανθρώπου στα Έργα των
Βυζαντινών Συγγραφέων 300

Μάριος Χατζόπουλος (Αθήνα)

Οι Ίβηρες στην Ελληνική Εσχατολογική Σκέψη.
Σχόλια σε Ένα Κείμενο του Αστερίου Αργύρου 305

P A R T II**Valeri Asatiani (Tbilisi)**

The Antiquity and the Ancient Georgian Literature 326

Angela Bellia (Bologna)

Considerazioni sulle performances musicali nelle feste
demetriache in Sicilia 331

Svetlana Berikashvili (Tbilisi)

Η Ιδιαιτερότητα της Γλώσσας του Νίκου Καζαντζάκη 341

Augusto Cosentino (Villa San Giovanni)

Elagabalo: un esperimento monoteistico? 353

Koraljka Crnković (Zagreb)

Η Αλεξανδρινή Γραμματεία - Πηγή των Γνώσεών μας
περί της Αδριατικής 365

Irine Darchia (Tbilisi)

Hellenistic Koine and Modern Global Languages 377

Nino Dianosashvili (Tbilisi)

The Phenomenon of Mass Madness in *Bacchae* by Euripides 386

Tina Dolidze (Tbilisi)

Overview of the Georgian Research into Byzantine and
Medieval Georgian Patristic Theology 397

Rismag Gordesiani (Tbilisi)

Großer Begleiter des großen Werkes 427

Dimitar Iliev (Sofia)

A New Opportunity for Regional Scholarly Partnership 437

Δημήτριος Μαντζίλας (Θράκη)

The Behistun Inscription and the Res Gestae Divi Augusti 440

Maja Miziur (Wrocław)	
Exotic Animals as a Manifestation of Royal <i>luxuria</i> . Rulers and Their Menageris: From the Pompe of Ptolemy II Philadelphus to Aurelian	451
Volker Riedel (Berlin)	
Literatur und Altertumswissenschaft in Deutschland um 1800	466
Marianna Scapini (Heidelberg)	
Iconographic Aspects of the Winged Demon of the <i>Villa dei Misteri</i>	481
Timo Stickler (Jena)	
Das römische Reich als Gefahr für den Zusammenhalt der hunnischen Kriegerkoalition	493
Fabio Tutrone (Palermo)	
<i>Commune Ius Animantium</i> (Clem. 1.18.2): Seneca's Naturalism and the Problem of Animal Rights	511
Giorgi Ugulava (Mainz)	
Die politisch-historischen Motive in Aristophanes <i>Batrachoi</i>	551
Giuseppina Paola Viscardi (Neapol)	
Sacerdotesse dalle denominazioni animali: lessico animale e ruolo del femminile nella divinazione	563
Etienne Wolff (Paris)	
Les jeux de mots chez Ausone	584
Books in Georgian	595
Editions of the Publishing House "Logos"	605

Francesco Scalora (Palermo)

Τα Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια και τα Τραγούδια των Αλβανόφωνων της Ιταλίας. Μια Σύγκριση: Το Τραγούδι του Μικρού Κωνσταντίνου

Είναι γνωστό ότι ο πολιτισμός των Αλβανόφωνων της Ιταλίας, ονομαζόμενοι *arbëreshë*, περιέχει πολλά στοιχεία που συνδέονται με το νεοελληνικό πολιτισμό. Η ομοιότητα αυτή γενικά είναι φανερή κυρίως στο θρησκευτικό χώρο.

Αν θέλουμε όμως να εξετάσουμε λεπτομερέστερα το θέμα αυτό, θα διαπιστώσουμε ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια πραγματικότητα πιο περίπλοκη, γιατί πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας δύο ακόμη στοιχεία: το γλωσσολογικό και το λαογραφικό.

Οι λίγες μελέτες που έγιναν μέχρι σήμερα πάνω στη γλώσσα των Αλβανόφωνων της Ιταλίας¹ δείχνουν ότι υπάρχουν ελληνικά δάνεια που ανήκουν κυρίως σε δύο κατηγορίες: δάνεια που προέρχονται από τη γλώσσα της ορθόδοξης λειτουργίας, η οποία χρησιμοποιείται ακόμη σήμερα σε πολλές αλβανόφωνες κοινότητες της Ιταλίας, και μερικά άλλα

¹ Αναφέρομαι στις γλωσσολογικές σπουδές του Τ. Γιόχαλα, από τις οποίες παραθέτω τις πιο σημαντικές: Τ. Jochalas, *Considerazioni sull'onomastica e toponomastica albanese in Grecia*, *Balkan Studies*, Biannual Publication of the Institute for Balkan Studies, τόμ. 17, 2, Θεσσαλονίκη 1975, 313-329' του ίδιου, *Nomi e cognomi greci nelle comunità greco-albanesi d'Italia*, *Atti del Congresso internazionale di studi sulla lingua, la storia e la cultura degli Albanesi d'Italia*, Mannheim 25-26 giugno 1987, a cura di F. Altimari, G. Birken-Silverman, M. Camaj, R. Rohr, Centro Editoriale e librario dell'Università della Calabria, Cosenza 1991, 151-166' του ίδιου *Sulla problematica dei prestiti bizantini e neo-greci nei dialetti italo-albanesi*, *Balkan Studies*, 16, 1, 1975, 44-55' του ίδιου *Über die Einwanderung der Albaner in Griechenland*, *Dissertationes Albanicae in Honorem Josephi Valentini et Ernesti Koliqi septuagenarium*, Rudolf Trofenik, München 1971, 89-109.

δάνεια της μεσαιωνικής και νεώτερης εποχής, που ανήκουν στο καθημερινό λεξιλόγιο, ακόμη σήμερα εν χρήσει στην arbëreshë ομιλία.

Μόνο λίγες μελέτες έγιναν μέχρι σήμερα πάνω στις αναμφισβήτητες ομοιότητες που διαπιστώνονται ανάμεσα σε μερικά δημοτικά τραγούδια των Arbëreshë και τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια.

Αφού μου έτυχε να ασχοληθώ με τα ελληνικά δάνεια στη γλώσσα των Arbëreshë, βασιζόμενος κυρίως στην πανεπιστημιακή μου κατάρτιση και στη προσωπική μου πείρα της γλώσσας, μπόρεσα να διαπιστώσω ότι άλλα διάφορα δείγματα συνιστούν μια συγκριτική μελέτη ανάμεσα στα αλβανικά και τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια.²

Από μια συλλογή δημοτικών τραγουδιών που συμπεριλαμβάνεται σε ένα χειρόγραφο του πρώτου μισού του ΙΗ' αιώνα, γνωστό ως *Il Codice Chieutino*,³ προκύπτει καθαρά το βαλκανικό περιβάλλον μέσα στο οποίο διαδραματίζονται μερικά από τα δημοτικά τραγούδια των Αλβανόφωνων της Ιταλίας.

Σε μερικά από αυτά τα ποιήματα αναφέρονται συχνά ελληνικές τοποθεσίες όπως το Ναύπλιο ή η Κορώνη. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι οι Αλβανοί πέρασαν από την χώρα τους πρώτα στην Ελλάδα, και ειδικά στην Πελοπόννησο (το Μοριά), στα τέλη του ΙΓ' και στις αρχές του ΙΔ' αιώνα, πριν περάσουν από εκεί στην Ιταλία. Αυτό υπήρξε το αποτέλεσμα του μεταναστευτικού κινήματος, που ενδιαφέρει τους πληθυσμούς της Αλβανίας έπειτα από την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.⁴ Οι

² Πρόκειται για ένα και μόνο άρθρο του Τ. Γιοχάλα, *Gemeinsame Motive in der Italienisch-Albanischen und der Griechischen Volksdichtung*, *Balkan Studies*, 21, 1980, 57-67. Ο Γιοχάλας συγκρίνει το αλβανικό τραγούδι *Kënkë e një vashë, klaj' burrn' e saj* με ένα αντίστοιχο ελληνικό τραγούδι, γενικά γνωστό ως *Ο υγιός της χήρας*, με τις σχετικές παραλλαγές των δυο παραδόσεων, χρησιμοποιώντας αντίστοιχα G. Schird, *Canti tradizionali ed altri saggi delle colonie albanesi di Sicilia*, Napoli 1923, 24-27 και G. De Rada, *Appendice alla Grammatica. Antologia Albanese*, Napoli 1896, 53-54 για την αλβανική παράδοση, και Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Αθήνα 1969, 101-102, α. 76, και Ακαδημία Αθηνών, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια (Εκλογή)*, τόμ. Α', Αθήνα 1962, 93, Β' για την ελληνική παράδοση.

³ Αναφέρομαι εδώ στην συνολική έκδοση του Matteo Mandalà: Nicolò Figlia, *Il Codice Chieutino*, edizione critica e concordanze a cura di M. Mandalà, Mezzosuso 1995. Η πρώτη έκδοση του κειμένου οφείλεται στον Μ. Marchianò, ο οποίος χώρισε το περιεχόμενο του χειρογράφου σε τρεις θεματικές ενότητες (δημοτικά τραγούδια - ιερὰ ποιήματα - κατήχηση): Μ. Marchianò, *Canti popolari albanesi delle colonie d'Italia*, Foggia 1908· του ίδιου, *Poesie sacre albanesi con parafrasi italiana o dialettale la più parte inedite pubblicate da un codice manoscritto della I metà del sec. XVIII, parte prima*, Napoli 1908· του ίδιου, *Il Cristiano Albanese (da un codice manoscritto del XVIII secolo)*, Bessarione, Gennaio-Marzo 1911, f. 115, serie III, vol. VIII, 1911.

⁴ M. Mandalà, *Mundus cult decipi. I miti della storiografia arbëreshe*, *Albanologica* 11, 2009², 178.

Αλβανοί εγκαταστάθηκαν πρώτα λοιπόν στην Πελοπόννησο, και από εκεί, κατά τα τέλη του ΙΕ' αιώνα, μεταβιβάστηκαν στην Ιταλία.⁵

Πρέπει, λοιπόν, να προϋποθέσουμε ότι οι Αλβανοί κατά την άφηξη τους στην Ιταλία έφεραν, μαζί με τη γλώσσα, την ορθόδοξη θρησκεία τους, τη βυζαντινή λειτουργία, και το δημοτικό τραγούδι.

Επομένως, αν υποθέσουμε ότι η γλώσσα, στα χρόνια διαμονής των Αλβανών στην Ελλάδα, επηρεάστηκε από τη μεσαιωνική ελληνική γλώσσα, το ίδιο ισχύει και για το δημοτικό τραγούδι. Πράγματι, γλώσσα και τραγούδι αντιπροσωπεύουν δύο συστήματα επικοινωνίας που, μολονότι διαφορετικά και αυτόνομα μεταξύ τους, εκφράζουν την ίδια ταυτότητα, διατηρούν τα χαρακτηριστικά στοιχεία της ιστορίας ενός λαού, τις επαφές του με άλλους λαούς και τις πολιτισμικές διαστρωματώσεις του.

Σε μια προηγούμενη έρευνά μου εξέτασα μερικά δημοτικά αλβανικά τραγούδια, συγκρίνοντάς τα με αντίστοιχα ελληνικά τραγούδια.

Πρόκειται φυσικά για τραγούδια που είχαν χάσει πλέον τη λειτουργικότητά τους: πράγματι το τραγούδι μπορεί με τον καιρό να γίνει ασυνήθιστο, επειδή, όπως γράφει ο Αλέξης Πολίτης: “το κάθε τραγούδι έχει την ώρα-του, τη θέση-του και τη λειτουργία-του.”⁶

Και πως να μην φανούν ασυνήθιστα τα *arbëreshë* τραγούδια στις διάφορες γενεές των ιταλο-αλβανών που διαδέχθηκαν μεταξύ τους ύστερα από τη μεγάλη μεσαιωνική μετανάστευση;

Πραγματικά τα τραγούδια αυτά είχαν χάσει οριστικά “την ώρα, τη θέση και τη λειτουργία τους”, αφού διαδραματιζόνταν στα Βαλκάνια, και

⁵ Για τα συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα, σχετικά με την παρουσία των Αλβανών στην Ελλάδα και την άφιξη τους στην Ιταλία, με χρονολόγηση των ιστορικών γεγονότων, βλ. M. Mandalà ο. π. (σημ. 4). Στη μελέτη αυτή εξετάζεται η ιστορία των *arbëreshë*, και διαφεύδεται η περιπλανητική ιδεολογική δομή που με τα χρόνια έχει χτιστεί χτικά με την ταυτότητα του αλβανικού έθνους. Θα παραθέσω εδώ μερικά στοιχεία, χρήσιμα για το χρονολογικό καθορισμό της αλβανικής παρουσίας στην Ελλάδα από τις αρχές του ΙΔ' αιώνα μέχρι τα τέλη του ΙΕ'. Ο Δ. Α. Ζακωθινός (*Le despotate Grec de Morée*, τόμ. Ι, Paris 1932, 102-105), αναφερόμενος στον Κατακουζηνό, τοποθετεί την παρουσία των Αλβανών στο Μοριά στα χρόνια γύρω από το 1350. Στη μελέτη των Nicoara Beldiceanu - Irène Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur la Morée (1461-1512)*, Süd-Ost Forschungen, XXXIX, 1980, 33-46, σκιαγραφείται η δημογραφική κατάσταση του Μοριά κατά το δεύτερο μισό του ΙΕ' αιώνα, δείχνοντας, με βάση τα ληξιαρχικά βιβλία, ότι η αλβανική παρουσία αποτελούσε το 30% του ολοκληρου πληθυσμού, που “comprenait au point de vue religieux deux grandes catégories: les musulmans et le non-musulmans, et que cette dernière était composée d'une majorité chrétienne et d'une minorité mosaïque [...] La population chrétienne comprenait une majorité paysane (grecque et albanaise) qui vivait de l'agriculture et de l'élevage.” (ο. π. 40).

⁶ Αλέξη Πολίτη, *Το δημοτικό τραγούδι*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2010, 336.

ήταν, τουλάχιστον μερικά απ'αυτά, τραγούδια Αντίστασης κατά των Τούρκων, ενώ τώρα η εκτέλεσή τους γίνεται στην Ιταλία (Καλαβρία και Σικελία), και προέρχονται επί πλέον από μια γραπτή παράδοση.

Τα τραγούδια αυτά, αφού ήρθαν στην Ιταλία, διατηρήθηκαν πρώτα σε προφορική μορφή και κατόπιν, μόλις στις αρχές του ΙΗ' αιώνα, καταγράφηκαν στο χειρόγραφο που αναφέραμε (*Il Codice Chientino*). Από τότε αρχίσε μια καινούρια φάση τους, εκείνη της γραπτής μετάδοσης.

Στην εργασία μου προσπάθησα να εντοπίσω μέσα στα αλβανικά αυτά κείμενα θέματα και μοτίβα που ανήκουν και στην παράδοση των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών.

Πρόκειται φυσικά όχι μόνο για λεκτικές ομοιότητες, αλλά για ουσιαστικές ομοιότητες, που δηλώνουν την κοινή συμμετοχή στο ίδιο πολιτισμικό σύστημα.

Πρέπει να διευκρινήσουμε, εξάλλου, ότι μια σύγκριση ανάμεσα στο αλβανικό δημοτικό τραγούδι και το ελληνικό δημοτικό τραγούδι δεν στέκεται από μόνη τους, επειδή και τα δύο συστήματα, το αλβανικό και το ελληνικό, συμμερίζονται μια μεγαλύτερη γεω-πολιτιστική πραγματικότητα μάλλον βαλκανική. Επομένως το άλβανο-ελληνικό διώνυμο πρέπει να εξεταστεί σε σχέσει με τους υπόλοιπους βαλκανικούς πολιτισμούς: ολαβικό, μακεδονικό, τουρκικό, βουλγαρικό, κτλ.

Στην ανάλυση και στη σύγκριση των δημοτικών τραγουδιών, που ανήκουν και στις δυο παραδόσεις, πρέπει αναγκαστικά να έχουμε υπ'όψη μας τις ομοιότητες που εμφανίζονται με τα ποιήματα του ακριτικού κύκλου ή με τα κλέφτικα τραγούδια.

Δεδομένου ότι τα αλβανικά τραγούδια είναι τραγούδια Αντίστασης κατά των Τούρκων, και ανήκουν σε ένα περιορισμένο χρονολογικό περιθώριο (ΙΔ'-ΙΕ' αιώνα), η σύγκριση με τα κλέφτικα τραγούδια μπορεί να φανεί χρονολογικά ακατάλληλη. Ξέρουμε, όμως, ότι τα κλέφτικα τραγούδια έχουν ως προηγούμενό τους τα ακριτικά τραγούδια, τα οποία ως μέρος της προφορικής ελληνικής παράδοσης, αποτέλεσαν τη βάση, με τα θέματα και με τα μοτίβα τους, για τα κλέφτικα τραγούδια της Αντίστασης κατά των Τούρκων.⁷

Πρέπει οπωσδήποτε να προϋποθέσουμε την κυκλοφορία στην μεσαιωνική εποχή και στο βαλκανικό περιβάλλον του ακριτικού κύκλου, για να εξηγήσουμε τις ομοιότητες ανάμεσα στα δημοτικά τραγούδια των βαλκανικών λαών, κυρίως των ολαβικών. Γράφει ο Στίλπων Π. Κυριακίδης: "Τα ακριτικά άσματα και οι ακριτικά παραδόσεις δεν έμειναν κτήμα

⁷ Βλ. Beaton R., *Digenes Akrites and Modern Greek Folk Song. A Reassessment*, Byzantion, 51, 1981, 22-43.

μόνον του ελληνικού λαού. Ενώρις διεδόθησαν και εις τους γειτονικούς λαούς, τους Ρώσους, τους Βουλγάρους και τους Σέρβους.”⁸ Όσο για μένα, προσθέτω την εξής ερώτηση: γιατί να μην απαριθμήσουμε ανάμεσα στους λαούς αυτούς και τον αλβανικόν λαόν;

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να παρουσιάσω ένα απλό παράδειγμα της συγκρίσης ανάμεσα στα δυο παραδόσεις.

Πρόκειται για το τραγούδι του *Μικρού Κωσταντίνου*, ακριτικής προέλευσης, πολύ γνωστό στην ελληνική παράδοση ή με τον τίτλο *Τα κακά πεθερικά*, *Άσμα του Κωσταντάκη*, ή απλώς ως *Ο Κωσταντίνος ο μικρός, ο Μικροκωσταντίνος, Ο Κωσταντάς*.⁹

Το ίδιο τραγούδι υπάρχει και στην αλβανική παράδοση με τον τίτλο *Kënkëza e Kostandini i vogëlith*¹⁰ (*Τραγούδι του μικρού Κωσταντίνου*).

Και τα δύο τραγούδια παρουσιάζουν στις δύο παραδόσεις πολλές παραλλαγές,¹¹ που αρχίζουν με τον ίδιο τρόπο: ο Κωνσταντίνος αρραβωνιάζεται, πάει στον πόλεμο, και αφήνει την αγαπημένη του στην μητέρα του, με την υπόσχεση ότι θα γυρίσει μετά από μερικά χρόνια: αν δεν γυρίσει, η γυναίκα θα είναι ελεύθερη να παντρευτεί. Περνάνε τα χρόνια, ο Κωσταντίνος δεν γυρίζει, και η αγαπημένη του παντρεύεται έναν άλλο. Τελικά όμως ο ήρωας επιστρέφει, μπαινεί στην εκκλησία τη στιγμή του γάμου, διακόπτει τη λειτουργία και παντρεύεται αυτός με τη γυναίκα του.

Αυτή είναι η ιστορία κατά την αλβανική παράδοση. Οι ελληνικές παραλλαγές που αναφέραμε πιο πάνω την ακολουθούν μέχρι τη στιγμή της αναχώρησης του πρωταγωνιστή (βλ. παρακάτω το τραγούδι *Τα κακά πεθερικά*), ενώ διαφέρουν στο κεντρικό μέρος και στο τέλος. Οι δυο αυτές τελευταίες θεματικές ενότητες εμφανίζονται όμως σε άλλα ελληνικά δημοτικά τραγούδια (βλ. παρακάτω το ακριτικό τραγούδι *Η αρπαγή της γυναικός του Ακρίτη*), συνδεδεμένα και αυτά με τον κύκλο του Κωσταντίνου, που τα μελέτησε ο Karl Dieterich σε ένα άρθρο του *Byzantinische Zeitschrift* το 1904.¹²

⁸ Στ. Π. Κυριακίδη, *Το δημοτικό τραγούδι*, Αθήνα 1978, 64.

⁹ Βλ. Ακαδημία Αθηνών, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*. Εκλογή και μεταφράσεις εις την γερμανικήν υπό Εντβίγης Λίντεκε. Μέρος Α'. Ελληνικά κείμενα, Αθήνα 1947, 61-76; 129-142.

¹⁰ Βλ. N. Figlia, *Il Codice Chieutino*, ο. π., 70-71.

¹¹ Σχετικά με την αλβανική παράδοση υπάρχουν πέντε παραλλαγές του τραγουδιού: βλ. G. Schirò, ο. π., *Canti tradizionali*, 30-44.; D. Camarda, *Appendice al Saggio di Grammatologia Comparata sulla lingua albanese*, Prato 1866, 90-97. G. De Rada, *Flãmuri Arbërit. La bandiera dell'Albania 1883-1887. Rapsodie e Lexicon*, Arnoldo Forno Editori 1978, 26-26. Το τραγούδι όμως βρίσκεται για την πρώτη φορά στη συλλογή του *Codice Chieutino* του Nicolò Figlia.

¹² Βλ. K. Dieterich, *Eine Gruppe neugriechischer Lieder aus dem Akritencyklus*, *Byzantinische Zeitschrift*, XIII, 1904, 52-72.

Το αλβανικό τραγούδι, λοιπόν, συνδυάζει στοιχεία που υπάρχουν χωριστά στην ελληνική παράδοση. Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το αλβανικό τραγούδι ακολουθεί τους νόμους που ρυθμίζουν γενικά τη κυκλοφορία του δημοτικού τραγουδιού: ένα τραγούδι διαμορφώνεται, κυκλοφορεί και αλλάζει κατά τις ανάγκες των τραγουδιστών και των ακροατών. Έτσι μπορούμε να παρακολουθήσουμε όχι μόνο την εξέλιξη ενός συγκεκριμένου τραγουδιού, αλλά ακόμη και τις επιλογές ενός ολόκληρου πολιτισμού.

Τελειώνοντας, προτείνω μια δοκιμή συνοπτικής σύγκρισης των δυο ποιημάτων που ανήκουν αντίστοιχα στην αλβανική και στην ελληνική παράδοση:

<p>Kënkëza e Kostandini i vogëlith <i>Codice Chieutino, Kënkëza e Kostandini i vogëlith, VII, στιχ. 1-16.</i></p> <p>Kostandini i vogëlith, tri dit dhëndërrith! Prâ m'i shkroi Perindori, 5 e m'i shkroi e m'i dërgoi, të më vej'amahj për dhë. E më lipi thelimëzënë e të jat e së jëmëzësë; pra ja lipi së bukurësë 10 e m'i muar unazëzënë. - "Qevarrisu, e bukurëzë! Kam të rri nënd vjet, nënd vjet e nënd ditë; po të bënj nëndë vjet, 15 nëndë vjet e nëndë ditë, ti, e bukura, më martone".</p>	<p>Τα κακά πεθερικά <i>Ακαδημία Αθηνών 1947, 129, α. 85, στιχ. 1-8.</i></p> <p>Ο Κωσταντίνος ο μικρός κι' ο μικροπαντρεμένος το Μάη φυτεϊάν εφύτπει, το Μάη γυναίκα πήρε το Μάη του 'ρτε μήνυμα να πάγη στο σεφέρι και το σεφέρι του μακρού κι' η ρόγα του 'να λίγη. Τον παραστέκ' η κόρη του και στεφανωτικά του. -"Μισοεύεις, Κωσταντάκη μου, κι' εμένα που μ' αφίνεις" "Πρώτα σ' αφίνω στο Θεό και δεύτερα στο' αγίους και τρίτα στη μαννούλα μου, στά δυό γλυκά μ' αδέρφια."</p>
<p>Por sa shkuanë nëndë vjet, nëndë vjet e nëndë ditë, mua e bukura m'u martua, 20 e të dielë më vë kurorë. M'u rrëzua i mjeri plak, dhromthit kâ ai vej', m'e përpoq Kostandinë, Kostantinë të vogëlinë, 25 tri-vo dit dhëndërrinë. - "Mir dit, tat loshi! Ku vete ti, tat loshi?" - "Mos më thuaj, birthi im! Kesh një bir të vetminë, 30 çë m'e kluan Kostandin, Kostandin i vogëlith,</p>	<p>Η αρπαγή της γυναίκος του Ακριτή <i>N. Γ. Πολίτη, Εκλογαί, α. 75, 113-115.</i></p> <p>Ως έτρωγα κι' έπινα σε μαρμαρένια τάβλα, ο μαύρος μου χλιμίντρισε και το σπαθί μου ερράη, κι' εμένα ο νους μου το βάλε, παντρεύουν τη καλή μου, με κάποιον άλλο τη βλογούν κι' εκείνη δεν τον θέλει, 5 παντρευαρθραβωνιάζουν την κι' εμένα μ' αστοχούνε. Περνώ και πάω 'ς τους μαύρους μου, τους έβδομηνταπέντε "Μαύροι μου ακριβοτάγιστοι και μοσκαναθρεμμένοι. Ποιος είν' αφύς και γλήγορος, να τον καρβαλλικέω,</p>

<p>tri ditë dhëndhërrith; po m'i shkroi Perindori, e m'i shkroi e m'i dergoi, 35 të më vej'amahj prë dhë; më lipi thelimëzënë të jat e së jëmësëzë, bukurësë m'i muar unaznë: "Qevarrisu, e bukurëzë, 40 kam të rrë nëndë vjet, nëndë vjet e nëndë ditë; por të bënj nëndë vjet, nëndë vjet e nëndë ditë, ti, e bukura, më martone." 45 Ai bë nëndë vjet, nëndë vjet e nëndë ditë, mua e bukura m'u martua e të dielë vë kurorë". - "Tëtheu, t-theu, ti, tat loshi 50 se Kostandini vjen një mend". - "Po më ruash ti, birtih im, çë më dhë ktë novë të mirë, "se Kostandini vjen një mend." Po të dielzënë menatë, 55 m'arrëjti mbi katund e më la të mburzëzësë vate më derë klishëzësë e më ndendi flamurinë: - "Se ju krushq e ju bularë, 60 mos më doj për nun kurorë?" - "Mir se vjen ti, trimthi i huaj, trimthi i huaj i pã martuam!" Po më jerdh herëza, çë t'm'i vëj unazëzënë; 65 e bukura njohu unazëzënë m'i shputuan lotëzëtë, sumbulla-sumbulla faqes kuqe, pik-pik gjiri i bardhë, Kostandini m'i e pã: 70 -"Se ju krushq, e ju bularë, kini pak e kini shumë: Kostandini ardhurith, të marrë të bukurënë."</p>	<p>v' asdrápη 'ς την ανατολή και να βρεθῆ 'ς τη δύση;"</p> <p>10 Οι μαύροι μου όσοι τάκουσαν οὔλοι βουβοί απομείναν, κι' όσας φοράδες τ' άκουσαν έρρηξαν τα πουλάρια κι' ένας γριβας παλιόγριβας, σαρανταπληγισμένος, κείνος απολογήθηκε, γυρίζει και μου λέει. "Εγώ είμαι αιψός και γλήγορος να πάγω όθε κι' αν είναι.</p> <p>15 Οπού είναι γάμος και χαρά πάνε τα νια μουλάρια, οπού είναι πόλεμος φρικτός παίρνουν εμέ το γέρο. Εγώ είμαι γέρος κι' άχαρος, ταξίδια δε μου πρέπει, μα για χατίρι της κυράς να μακροταξιδέψω, οπού μ' ακριβοτάγισε 'ς το γύρο της ποδιάς της, 20 κι' οπού μ' ακριβοπότιζε 'ς τη χούφτα του χεριού της. Μον' δέσε το κεφάλι σου με δυο με τρία ζουνάρια, να μη σε φάη η βουή και ντραλιότης και πέσης. Και μη σε πάρη κουρτεσιά και βάλης φτερνιστήρι, 25 και θυμηθώ τη νιότη μου και κάμω σαν πουλάρι, και σπειρώ τα μυαλούδια σου 'ς εννιά μοδιώ χωράφι." Σρώνει γοργά το μαύρο του γοργά καβαλλικέει. Δίνει βιτσιά του μαύρου του και πάει σαράντα μίλλια, και μεταδευτερώνει του και πάει σαρανταπέντε. 30 'Σ τη στράτα νοπού πήγαινε το θιον επακακάλει. "Θε μου να βρω τον κόρη μου 'ς ταμπέλι να κλαδεύη." Σα χριστιανός που τόλεγε, σαν άγιος εξακούστη, κι απάντησε τον κόρη του που κλάδευε 'ς ταμπέλι. "Καλώς τα κάνεις, γέροντα, το τίνος ειν' ταμπέλι; 35 -Της ερημιάς, της σκοτεινιάς, του γιου μου του φευγάτου. Σήμερα της καλίτσας του της δίνουν άλλον άντρα, εψές επήραν τα προκιά και σήμερα τη νύφη. -Παρακαλώ σε, γέροντα, αλήθεια να με δώσης, τάχα θα φτάσω 'ς τη χαρά, θα φτάσω και 'ς το γάμο; 40 -Αν έχης μαύρο γλήγορο 'ς το σπιτι τους προφτάνεις, κι' αν ειν' οκνός ο μαύρος σου 'ς την εκκλησιά τους βρισκεις." Δίνει βιτσιά του μαύρου του και πάει σαράντα μίλλια, και μεταδευτερώνει του και πάει σαρανταπέντε. 'Σ τη στράτα νοπού πήγαινε το θιον επακακάλει. 45 "Θε μου να βρω τη μάνα μου 'ς τον κήπο να ποτίζη!" Σα χριστιανός που τόλεγε, σαν άγιος εξακούστη,</p>
---	--

	<p>κ' ευρήκε τη μαννούλα του που πότιζε τον κήπο. “Ωρα καλή γερόντισσα, το τίνος ειν' ο κήπος; -Της ερημιάς της σκοτεινιάς, του γιου μου του φευγάτου, 50 που σήμερα η γυναίκα του θα πάρη άλλον άντρα, επές επήραν τα προικιά και σήμερα τη νόφη. -Πες μου να ζης, γερόντισσά, φτάνω κ' εγώ 'ς το γάμο; -Αν έχεις μαύρο γλήγορο, 'ς το σπίτι τους προφτάνεις, κι' αν ειν' οκνός ο μαύρος σου, 'ς την εκκλησιά τους βρισκεις.”</p> <p>55 Δίνει του μαύρου του βιτσιά 'ς τη χώρα κατεβαίνει. Εκεί σιμά, εκεί κοντά 'ς το σπίτι του να φτάσει, ο μαύρος του χλιμίντρισε κ' η κόρη αναστενάζει. “Τι έχεις κόρη μ', και θλίβεσαι και βαριαναστενάζεις, τα ρούχα σου δεν ειν' καλά, ή τα φλωριά σου λίγα; 60 Φωτιά να καψ' τα ρούχα σου και λάβρα τα φλωριά σου, τι ο μαύρος που χλιμίντρισε σαν του καλού μου μοιάζει. -Αν ειν' ο πρώτος άντρας σου να βγώ να τον σκοτώσω. -Δεν ειν' ο πρώτος άντρας μου να βγης να τον σκοτώσης, μον' ειν' ο πρώτος μου αδερφός, μου φέρνει τα προικιά μου. 65 Αν ειν' ο πρώτος σου αδερφός, έβγα να τον κεράσης.”</p> <p>Χρυσό ποτήρι νάρπαξε να βγη να τον κεράση. “Δεξιά μου στέκα, λυγερή ζερβά μου πέρνα, κόρη.” Το μαύρο του χαμήλωσε κ' η κόρη απάνω ευρέθη. Βγάλλει και το χρυσό σπαθι και τ'αργυρό μαχαίρι, 70 δίνει του μαύρου του βιτσιά κ' επήρε χίλια μίλλια, μηδέ το μαύρο είδανε, μητε τον κορνιαχτό του, κι' όπου είχε μαύρο κ' ειν' οκνός, μηδέ τον κορνιαχτό του.</p>
--	---